

GHILAȘ, Nina
Moldova Documentation Project
Romanian
RG-50.572*0035

Cutia 1, CD 1

În acest interviu Ghilaș discută detaliat despre unul din lagărele de concentrare care au fost în orașul în care dânsa a locuit, în timpul celui de-al Doilea Război Mondial, sat ce se afla atunci în partea de nord a țării (acum satul face parte din Republica Moldova sau Ucraina, nu sunt foarte sigură pentru că am găsit două orașe cu același nume în ambele țări, cred însă că este vorba de cel din Republica Moldova). Vorbește, de asemenea, despre evreii pe care i-a văzut uciși în lagăr, de cum ea și familia ei au ascuns două familii de evrei care au încercat să fugă, și apoi despre cu le dădeau mâncare celor din lagăr pe ascuns și cât de repede au plecat din sat.

[01:] 00:31:20 – [01:] 31:39:12

Reporter: Spuneți-mi vă rog numele dumneavoastră de familie și prenumele.

GHILAȘ: Ghilaș, Nina Alexandru.

Reporter: În ce an v-ați născut?

GHILAȘ: În anul '31.

Reporter: În ce localitate v-ați născut?

GHILAȘ: În Volcineț (n.t. se află chiar la granița cu Ucraina, la doar câțiva kilometri NV de drumul European E583, actualmente în raionul Herța), județul Briceni de altă-dată.

Reporter: Când s-a început războiul în 1941, dumneavoastră unde vă aflați?

GHILAȘ: M-am aflat în Edineți(?) de mulți ani, aici trăiesc eu, părinții și în vremea războiului și când a început războiul, aici am trăit.

Reporter: Erau atunci în Edinețievrei?

GHILAȘ: Erau foarte mulți, foarte mulți evrei; străzi întregi. Edinețiera un orășel destul de mare, mai ales se ocupau cu comerțul, cu prăvăliile, una, alta. Erau oameni de afaceri, erau foarte mulți evrei în Edineți.

Reporter: Știți cumva care o fost soarta lor când a început războiul al doilea mondial?

GHILAS: În vremea războiului mondial când, când s-o început războiul și toți o fost strânși grămadă din locuințele lor, toți o fost alungați, casele au rămas pustii absolut... ușile, ferestrele, tot în fiecare, nu a rămas o casă locuită de evrei. Și cei care n-au dovedit (n.t. au reușit) sa fugă, i-o strâns aici, au îngădit aici la margine o fost niște locuri părăsite la marginea orașului; aici era în margine, casa noastră era penultima casă din oraș, în margine era. Și peste drum au deschis lagărul de evrei.

Reporter: Dar vreți să ne spuneți cine i-o strâns?

GHILAS: Ce... n-am văzut nemți, am văzut numai români. Erau pe urmă și nemți, erau care bombardau când s-a început războiul, nemții bombardau și dacă nu era icoană în fereastră, împușcau dacă te uitai pe fereastră, trăgeau în geam. Trebuia să pui icoană, c-adică ești... nu ești evreu, c-altfel trăgeau în fereastră.

Reporter: Dar dumneavoastră ați văzut personal cum i-o strâns pe evrei?

GHILAS: No... dar cum d-apăi dacă erau casele pustii... eram copii, alergam vedeam casele toate casele pustii, pene peste tot înșirate, tot drumul fiindcă veneau țărani din sat și s-nceput așa cum spuneau ei un fel de pohrom, un fel de... ce mai rămăsese pe acolo prin casă, prin vecini care să se-ascundă, se distrugea totul casa era pustie. Dar era strașnic să te uiți, să intri prin oraș, să... tata nu ne dădea voie nicăieri, doamne ferește, ne temeam să ieșim pe drum. Eram mică...

Reporter: Și țărani care au venit, ce făceau?

GHILAS: Dar erau țărani de la sat... luau perne, eee... ce mai găseau și ei pe-acolo prin casă.

Reporter: Dar casele nu erau încuiate?

GHILAS: Nu! Toate ușile deschise, ferestrele deschise, câini umblau peste tot, nu. Pustietate era, absolut tot pustiu era, toate casele erau deschise fărâmate, nu... cum să vă spun, pustii! Nimenea nu era! Căutatu evrei, căutau... unde cine era i-o ridicat pe toți. I-o ridicat și i-o mânat încoace și i-o închis, așa îngădit era totul...

Reporter: Dar dumneavoastră ați văzut când pe dânșii i-o ridicat de la casele lor?

GHILAS: De la casele lor nu... i-am văzut pe toți grămadă aicea.

Reporter: Dar n-ați văzut când...?

GHILAS: N-am văzut cum i-o... eram mici, copii...

Reporter: Ați văzut doar casele pustii...?

GHILAS: Casele pustii da, când mergeam așa după ceva prin oraș, cu mama cu tata da... era pustii, mare răs, în drum era drumul așa... fel de fel de obiecte aruncate nu, ca pohromul cum era... dar ei era toți grămadă aicea, n-au dovedit să plece nimenea. Ei aveau, Cernăuțiul aveau un

oraș neutru, cumpărat cred eu unde cine dovedea să plece la Cernăuți erau ei acolo apărați, de-acolo puteau să plece undeva. Dar aicea, care... n-au dovedit, n-au dovedit, i-au mânat și i-au închis aicea...

Reporter: Vreau să vă mai întreb despre oraș, când ați spus că ați văzut tot orașul înșariat cu obiecte...?

GHILAȘ: Obiecte pe drum, știți când o casă care este pustie când omul pleacă din casă totu-I zărlit care și pe unde...

Reporter: Și dumneavoastră ați văzut oameni care chiar cărau lucrurile din casă?

GHILAȘ: Ieșeau țăranii așa pe drum, peste gard mă uitam cum veneau cu niște torbe, niște saci, niște perne și de urma lor se duceau penele se târa... fleacuri luau, n-aveau ce lua.

Reporter: Ați cunoscut pe cineva dintre dânși?

GHILAȘ: Nu, nu, nu știu țăranii dar de unde noi nu știam...

Reporter: Dar n-ați văzut nici un om pe care să îl cunoașteți? Care ducea ceva...?

GHILAȘ: Nu, nu, n-am văzut. Dacă-s țăranii de la sate de unde poți să îl știi?

Reporter: Și orașenii acolo nu...?

GHILAȘ: Orașenii acolo pe loc vă spun că în ultima casă de la, de la, de la marginea orașului dar în centrul orașului ce se făcea d-apăi numai cei de acolo știe. Care târâie, care... cred că și vecinii eu știu cine, păi casa dac-a rămas pustie, pustie era! Absolut, ferestrele sparte, ușile deschise totul, totul deschis... totul, totul era distrus.

Reporter: Și pe urmă ați văzut lagărul, da?

GHILAȘ: Lagărul de-acuma l-am văzut împrejmuit cu sârmă, ei acolo închiși, oameni cu copii, bătrâni, toți erau mânați acolo grămadă, cine ce-a putut lua în mână. Foarte puțini aveau bagaj cu dânșii și strigau tot timpul: *Apă, pâine!* Scoteau ce aveau acolo, un inel ceva și rugau dar dacă nu era chip, nimenea, nu se putea apropia nimenea nici din locatari, de exemplu, părinții la noi doamne ferește, era gard, era casa din colț, casa din colț ați trecut pe lângă dansa, și era colo peste drum.

Reporter: Cam ce distanță era între lagăr și casă?

GHILAȘ: Drumul. Drumul atâta. Drumul, altă distanță nu era. Drumul atâta. Și strigau acolo de-acum știau, îl știau pe tata, strigau: *Domnul Zucech vă rog apă!* Și de-acum așteptam când era noapte ... se întâmpla câte odată, românii îi păzeau, soldații români păzeau, se-ntâmpla câte odată că unu se repezea cu căldarea și imediat trăgeau, trăgeau și el imediat fugea înapoi, imposibil era să ieși. Aăi de-acuma noaptea târziu, târâș așa să nu îl vadă niminea, toată noaptea, mama cocea

pâine, pâine cuptor după cuptor, cuptor... veneau, plângând veneau, cunoscuți de-ai noștri, apă dacă aici am trăit de la cinci ani de când aveam eu, aici am trait tot timpul și știau toți... tata era învățător, și pe mulți o învățat dintre copiii lor, și trăiam bine, aveam cunoscuți aci, vecini buni, evrei bogați erau, medici erau, erau comercianți bogați, unul avea fabrică de săpun, și avea magazine d-astea de materiale, de încălțăminte, de garberi unul țin eu minte, erau, că știu că întotdeauna de acolo ne încălța tata. Și pe datorie dădeau, erau oameni foarte cumsecade.

Reporter: Vă rog să îmi povestiți despre lagăr dacă puteți, mai multe detalii?

GHILAS: Da lagărul, noaptea ei se aprovizionau cu apă, la noi era fântâna făcută cu, cu... din scânduri erau ulucile făcute pe vremuri acelea, și nu era tare adâncă cu apă până dimineață era fundul gol, apa o scoteau toată și apoi în timpul zilei cât se mai... din izvor, cât mai curgea, apăi aveau de-acuma ei pe seară ce căra și pâine cât putea mama să dovedească dar încolo erau lipsiți și de ajutor medical cât îi ei deie acolo ce puteau.

Reporter: Dar cam câtă lume era în lagăr?

GHILAS: Erau mulți, mulți erau. Care murea, că îi împușcau, ce că trăgeau, ei nu se puteau duce nicăieri absolute nimic. Apăi, aveau, îi îngropau... că lagărul asta venea așa, la colț venea el, partea asta era un drum el așa cu postul de jandarmi în fund și-așa era la colț, după colț era un drum mergeam noi spre pădure câmpul nostru era aproape, apăi când mergeam înspre pădure pe colț, păi era cimitirul lor, îngropau, tot timpul îngropau înveliți în material...

Reporter: Dumneavoastră ați văzut...?

GHILAS: Am văzut înveliți în material, în pânză albă, nu știu cum era...

Reporter: De câte ori i-ați văzut?

GHILAS: Ei, mai știu eu... am văzut oameni...

Reporter: Aproximativ...

GHILAS: Aproximativ... am văzut oameni că îngropau, îngropau tot timpul oameni.

Reporter: Da' de câte ori ați trecut pe acolo și ați văzut?

GHILAS: Mergeam, cum mergeam iaca la câmpuri în pădure după lemne, că trăiam greu, era situația de război mergeam că n-aveai cu ce face focul. Ș-apăi am văzut cum îi îngropa acolo, ședeau jandarmii lângă dânșii și ei săpau și...

Reporter: Da' dar ați văzut o dată sau de două ori sau...?

GHILAS: De mai multe ori am văzut, când de cum o venit evreii care s-o întors înapoi apăi am văzut cum îi dezgropau. Dezgropau morminte care o venit dintr-nșii, care s-o salvat dezgropau dar de-acuma îi casa acolo construită.

Reporter: Dar când îi îngropau, cine îi îngropa pe dânșii?

GHILAȘ: Evreii, singuri, singuri, singuri.

Reporter: Și era și paza acolo sau erau...?

GHILAȘ: Da, stătea santinela să nu cumva să... acolo sta numai decăt.

Reporter: Și cam câte corpuri ați văzut că îngropau acolo?

GHILAȘ: Asta nu pot să vă spun, nu pot să vă spun câte... nu știu, am văzut când îi învălătuceau în pânză albă așa și gaură săpau acolo, bortă... că nu ne puteam apropia noi so vedem aproape, ne temeam de dânșii...

Reporter: Dar cât de mare era lagărul, aproximativ cam ce suprafață...?

GHILAȘ: Ei, cât are... ia de aici de la... cam poate jumăta' de kilometru avea el, nu cât este de la colț de-aici încolo până la colț și încolo tot atâta... avea, avea destul, mare lagăr era, mare era.

Reporter: Și era vorba de sute de oameni sau de mii de oameni?

GHILAȘ: Nu, era vorba de sute, mai mulți nu cred să fii fost în Edineți, era evreii din Edineți, nu cred să fii fost chiar mii. Erau sute, nu pot să vă spun, undeva poate la o mie dar nu pot să vă spun precis.

Reporter: Și cum arătau oamenii cei din lagăr?

GHILAȘ: Vai de capul lor. Flămânzi, murdari, ruți, distruși, aaa.... o stare deplorabilă, o stare strașnică. Tot timpul strigau: *Pâine, apă, pâine, apă!* Și mureau copii, copii bolnavi, cereau... ceva strașnic era. Nu știu cum că era vară, și-o căldură și n-aveau unde se ascunde și mai ploua și stau așa toți...

Reporter: Dar nu aveau o locuință acolo în interior unde stăteau?

GHILAȘ: Nu era nici o locuință, nimic! Și-au mai aninat ei niște haine peste dânșii, niște bețe nu știu de unde le-au luat... nu era nimic, i-au mânat ca pe niște vite, cum ai mâna așa și ai îngrădi o cireadă de vaci, de ceva de animale așa și pe dânșii...

Reporter: Dar acolo era locul gol?

GHILAȘ: Locul gol, acolo era niște resturi de... ceva niște muniții cândva se păstra acolo, niște muniții...

Reporter:... un depozit ceva?

GHILAȘ: Depozit de muniții parcă așa îmi pare mie, că tot ne temeam să mergem, spuneau că să nu fie niște bombe pe acolo, una alta, ceva așa niște, parcă niște construcții ceva... răschituri... ei stau acolo îngrămădiți care afară, care... și se ajutau unul pe altul, se ajutau, dar care putea... adică doctorul ăsta Lerner cu copiii lui, copiii lui era seară înaltă în livada noastră de la colț până la colțul celălalt era pământul nostru, o jumătate de hectar era livadă mare (n.t. 0.5 ha = 1.2355 acres) și tânăra livadă și era sădită seacă, deci tata a sădit. Și era înaltă tare seacă, așa de mare până la cap, nu se vedea capul (n.t. arată cu mâna până la nivelul gâtului) și ei ieșea în brânci pe mijlocul grădinii acolo erau culcați și stau până când într-o noapte, că tot îi hrăneam, aduceam pe ascuns mâncare, totul se făcea noaptea,... el cu copiii, soția și copiii lui, doctorul,...

Reporter: Câți copii erau?

GHILAȘ: Erau... doi copii erau.

Reporter: V-aduceți aminte cum se numeau?

GHILAȘ: No, nu... nu pot să vă spun, nu știu.

Reporter: Și nici soția?

GHILAȘ: Numai doctorul Lerner știu că el era medicul de familie al nostru și într-o noapte pe ascuns o plecat înspre Cernăuți, cine i-o dus cum i-o dus, era în taină mare. Și am scăpat noi de frică pentru că tremuram tot timpul, *Doamne ferește, să fii văzut cineva!* Ne împușca pe noi, pe toți. Așa ne temeam, de *ferească Dumnezeu sfântul!* Așa ne temeam. Dar nu știam să nu, să nu... aici în fund era un nucar mare, nuci mari, apăi le dam, copiii se mai duceau pe-aici pe dincolo și tata îi rugă *Să nu vă duceți, vă rugăm frumos că apăi ne împușcă pe noi pe toți!* Cum am putut i-am ajutat, cum am putut și pe urmă ei i-o încărcat, evreii i-o încărcat în mașini, au adus mașini, care o mai rămas, dar ce toți, puțini tare care o dovedit să plece în Cernăuți! În mașini și i-o dus! Noaptea! Noaptea, strigau, plângeau, izbeau acolo... niște mașini închise, d-astea și îi duceau pe toți dar unde i-o dus nu știu unde i-o dus. Că tare puțini s-o întors înapoi. Foarte puțini, fiindcă după-aceea care veneau la dezgropat morții, am văzut ca erau tare puțini. Mai ales din cunoștințele noastre care o trăit aicea nu am văzut niciunul să se întoarcă. Dintre ai noștri locatari din Edineți, nu am văzut niciunul. Adică după cum păriniții, pe urmă... să vină, să vie ei să se întoarcă înapoi nu era niciunul nu era. Era o situație strașnică. Doamne ferește ce... niciun pas, nici apă să le deie, ceva mâncare, măcar odată, măcar apă să le deie, nimica! Absolut! Dar ce puteau să ieie ei în mână mânați din casă, scoși toți vârați în mașină și aduși înapoi, ce putea un om să ieie? În mână lui ce produse putea el să ieie din casă...

Reporter: Dar cam cât timp i-o ținut acolo în lagăr?

GHILAȘ: I-o ținut destul, era mult și mureau și îngropau și... aaaa... mult, mult o stat.

Reporter: Dar aproximativ nu țineți minte așa să ne spuneți ce sezon era afară...?

GHILAȘ: Nu țin minte... era cald...

Reporter:... când s-o terminat de i-o luat...?

GHILAS: Vă spun că orzu' era înalt tare, tare, tare înalt era orzul că era sus ascunși, puteai merge că nu te vedea nimenea așa era de mare că nu te vedea...

Reporter: Și când s-o dus din lagăr, când i-o dus din...?

GHILAS: Când i-o dus din... undeva,... cam o lună i-o ținut, cam vreo lună așa i-o ținut în lagăr... și cum i-o adus, n-am văzut cum i-o adus noaptea când i-o descărcat acolo... când s-o făcut aista, că tot nu ne lăsa, eram mici, se temeau părinții...

Reporter: Dar când i-o dus ați văzut?

GHILAS: Dar când i-o dus, i-o suflat parcă nici n-o fost... una, două o venit un transport mare și i-o încărcat pe toți...

Reporter: Ați văzut transportul care o venit?

GHILAS: No, huruitu' numa am auzit, toată noaptea gălăgie, gălăgie, gălăgie mergea și strigăte, cu chiu, că părinții nu au dormit toată noaptea. Și se temea să aprindă lumina că... *Ce-i acolo?* Imediat venea unul și bodogănea la ușă! Tare era strict, tare era cu frică mare, cu mare... dai o bucată de pâine și te temeai că ferească sfântul...

Reporter: Dar cum se purtau jandarmii cu ei în lagăr?

GHILAS: Parcă așa... n-am văzut așa să tragă să împuște, totuși erau români nu erau nemți, înțelegeți români erau, dar strigau tare, strigau și împușcau în sus, împușcau *Înapoi, trei înapoi, trei înapoi! Trei înapoi că trag, trei înapoi că trag!* Și se întorceau oamenii care se duceau după apă după ceva... da, era strict tare dar să tragă așa nu am văzut chiar să împuște om nu am văzut.

Reporter: Dar ați auzit împușcături?

Domna Ghilaș: Împușcau ei în sus împușcau, că să se sperie să nu vie, să nu treacă nici unul. Doar în sus trăgeau! Așa ca să vezi că l-o împușcat pe drum n-am văzut. Dar așa de trăgeau ca să... se speriau, să nu iasă niminea, să nu fugă, să nu careva cumva... poate că undeva ceva, că era suprafață mare lagărul, poate că cineva cumva o șters-o cumva (n.t. se referă la faptul că e posibil, fiind așa de mare lagărul ca cineva să fii putut să fugă) pe dedesubt s-o fi târâit cumva că îngrăditura nu era așa de... sârmă ghimpată și stâlpi d-ăștia puși în grabă. Sârmă mai deasă pusă, dar poate cumva săracii poate unul, unu' cumva s-o dus în lumea vânăta cumva, cineva să nu îl vadă...

Reporter: Dar câți jandarmi erau la pază, câți soldați erau?

GHILAS: Erau mulți, erau mulți... mulți erau. Aici era poarta la margine așa, apăi sta unul lângă unul, stau mulți erau. Dar încolo nu prea erau de-alungul gardului așa, pe la partea cealaltă așa stau să vadă dacă nu iasă. Mai scurt era împrejmuțit așa ca să nu... păzeau ei dar așa să împuște ei

n-am văzut români așa să tragă să omoare omul pe loc. Dar casele pustii ferească sfântul ce era. Ce pohrom era mare! Mare pustietate era! Da' ce târau ei niște perne, pene d-aste, pene tot am văzut pe drum înșirate...

Reporter: Dar alții așa oameni care mai...?

GHILAȘ: Se fereau, se fereau... locuitorii așa din... doamne ferește să iasă să... erau oameni de treabă mai ales tot timpul ne-au ajutat, tata de exemplu casă făcea, împrumutam bani, aaaa... una, alta foarte bine, foarte bine... nu era vorbă niciodată că cela n-a ajutat ori ceva, ori... nu. Atâta populație în oraș dar din sate veneau, țărani proști veneau, mai târâiau ei câte ceva. Mieunau motanii prin jurul lor, urlau câinii, împrejurul la casă, părăsiți fără stăpâni, dar restul niște obiecte aruncate pe drum așa, niște câni, niște farfurii sparte... cum, vă spun pohrom. Când vine unul și face și spune uite ce pohrom mare o făcut, apăi taman așa era și la dâșii în case. Toate casele erau pustii, absolut totul era fărâmat! Totul era distrus! I-o găsit până la unul, i-o căutat, pe toți i-o luat! D-acum cum i-o ridicat, cum i-o târâit, cum totul era făcut noaptea. Noaptea, și-i căutau, pe care nu-i găseau se mai duceau mai căutau, mai...

Reporter: Ați văzut cum îi căutau?

Domana Ghilaș: Da, îi căutau înarmați mulți, mulți jandarmăraie mare, *N-ați văzut, n-ați văzut?* Dar cine spunea? Nu spunea niminea doamne ferește! *Nu, n-am văzut, nu n-am... Nu ați văzut? Poate careva pe undeva...? dacă era greu...*

Reporter: Dar totuși frica era mare ca să nu vă spuie alții!

GHILAȘ: Frica era mare să nu ne spuie alții, doamne ferește! Se temeau oamenii! Dar cine, unde ați văzut să spuie vreunul *că iaca l-am văzut pe... iaca cela s-o dus încolo!* Nu! Nu! Nu spuneau oamenii nimica! Nu spuneau, și în general știți, în situații d-astea, că pe urmă... ei doamne ferește! Când s-a început războiul noi eram, liceul ne-o dus, ne-o dus, ne-o evacuat liceul tocma în Banat și-atunci strigau bănățenii *ce ați adus?* Că primul val de ruși care o venit erau sibireci, siberieni. Și-apăi strigau *ce ați adus Siberia cu voi de urmă? Duceți-vă acasă!* Ne-alungau acasă. Țiu minte noi am trăit în Oravița, întrun sat Broșteni, tata era învățător. Și ne-o încărcat și ne-o dus, am venit înapoi la Chișinău trei luni am mers, că mergeau tancurile încolo și noi înapoi ne lepăda, ne lua câte un vagon de-aici de refugiați... și-apoi ne-o judecat curtea marțială. La Chișinău. *Pace mu ia hale, pace moto...* și-așa mai departe. Și-apoi ne-a luat casa, ne-o luat, tăt ne-a luat! Am venit și am stat sub gard. Ne-o curățit bine rușii! Ce să îi faci...

Reporter: Vreau să vă mai întreb două întrebări despre lagăr... ați văzut cumva să îi hrănească, le aduceau mâncare lor?

GHILAȘ: No, no, no... niciodată nu am văzut să îi hrănească să le deie mâncare. Nu!

Reporter: Dar din ce trăiau ei acolo?

GHILAȘ: Idee n-am! N-am idee, așa strigau de doamne ferește, pamaghichi, *ajutați-ne, ajutați-ne!*

Reporter: Dar le dădea voie la alți locuitori din loc să vină să le aducă mâncare?

GHILAS: Nu ne puteam apropia! Nu, nu, nu! Nu ne da voie!

Reporter: Și lumea nu...?

GHILAS: Nu, nu! Nu, numai ei noaptea... câți că dacă noi eram spun că penultima casă ca ei n-aveau unde veni, veneau la noi. Se târâiau așa pe drum și luau pâne cât mama cocea, pâne le ducea unu' de la altu', unu' de la altu' câte o bucățică de pâne câte... ce putea ea să deie, câte o cănuță de apă...

Reporter: Dar mai ajutau și alții sau nu... din Edineți?

GHILAS: N-am văzut, doamne ferește noi ne temeam să nu ne vadă pe noi cineva... nu știu. Dincolo era casa primarului Iejucher, că l-o împușcat rusii, l-o luat și l-o împușcat în Siberia pe om. Era casa primarului, ne-o mai ajutat primarul, dar ne temeam toți să ieșim, nu ne dădea nimenea voie doamne ferește să ieșim dincolo de porțiță! Lagărul e peste drum, nimica!

Reporter: Dar la lucru ați văzut să îi pună, îi scoteau la lucru?

GHILAS: Nu, nu! Nu. Îi țineau închiși să îi ducă! Ei erau pregătiți pentru ducă, la lucru nu îi duce nicăieri. Nicăieri nu îi scoteau, nu.

Reporter: Și ați auzit cel puțin unde i-o dus, știți încotro?

GHILAS: No, nu asta numai ei știu, cine știe... cred că nemții i-o luat nu cred că românii că românii nu prea aveau mașini pe vremea aceea, nu prea aveau cu ce. Nemții i-oi luat, i-o organizat, i-o luat, i-o încărcat pe toți. Înapoi vă spun că nu am văzut să vină cineva din oraș.

Reporter: Părinții dumneavoastră au mai ajutat și pe altcineva în afară de familia doctorului Lerner?

GHILAS: Ei, ca să fugă? Rosenberg, familia Rosenberg tot copiii și ei toți, d-aceia mai înainte s-o evacuat puțin o stat, câteva zile câteva nopți, erau foarte bogați,...

Reporter: Și-aveți în vedere mai înainte, mai înainte de ceilalți...?

GHILAS: Și dup-aceea Lerner. Întâi Rosenberg o plecat și dup-aceea Lerner cu copiii. O stat mai mult Lerner, nu se putea duce.

Reporter: Cam cât timp o stat Lerner?

GHILAS: Mult o stat că noi tare ne mai temeam, doamne ferește ce frică am tras cu dânsul, undeva vreo... aproape la două săptămâni, la două săptămâni o stat.

Reporter: Și atunci era pe timpul lagărului nu?

GHILAȘ: Lagărul, lagărul era în lagăr cu copiii și el o fugit și o venit la noi, cum o fugit mai departe nu putea să se ducă. Și cum, cine noaptea l-a luat de la noi nu știu eu, cred că tata știa, știa tata și mama că noi încuiam porțița tot ne temeam tare.

Reporter: Dar cealaltă familie...?

GHILAȘ: Cealaltă familie o plecat, cred că o plecat la Cernăuți, tot așa și Lerner, cred că la Cernăuți o plecat.

Reporter: Dar puteți să ne povestiți puțin despre familia Rosenberg?

GHILAȘ: Rosenberg erau ei doi frați, unul avea săpunărie făcea săpun dar ăstalalt era tare bogat! Acum aicea stă comisariatul militar în casa lui. Avea o casă mare boierească, o vilă frumoasă tare în centru, niște brazi mari, frumoși...

Reporter: Și cum de au apelat la ajutorul dumneavoastră?

GHILAȘ: Și aveau o fetiță cu care învățam eu împreună, și știu că ea... of nici numele ei nu îl știu, am uitat... mă servea... totdeauna ei aveau o bucătăreasă, ei aveau trăiau tare bine. Când venea apăi mă servea cu pâine cu unt și deasupra cu pătlăgică puneă, tăia subțirele pătlăgică, tare era gustos și iaca vă spun sincer mi-a rămas pe toată viața pâne cu unt cu o felie subțire de pătlăgică deasupra și astăzi l-am învățat și pe soțul meu și tot așa mâncăm, e foarte gustos, totdeauna îmi spunea *haide vino* și mă servea doamna, mama ei.

Reporter: Și fetița era și ea ascunsă cu...?

GHILAȘ: Da, da fetița era ascunsă, ia că nu știu fratele ei, că nu prea aveam noi legătură, cu fetița tot timpul veneam, mă jucam, veneam mâncam la dânșii, stăteam mult timp că aicia peste două case îs ei, peste două case e casa lor, dar casa lu' fratele lui e alătura tot dar nu e așa de vilă bogată, pe fratele nu prea îl știu cela cu săpunul...

Reporter: Dar cei care s-au ascuns la dumneavoastră, câte persoane erau... din familia lor?

GHILAȘ: Undeva la vreo... din familia lor era... fetița știu că era, tata, mama, fetița și mi se pare că un băiat dar nu știu să vă spun precis, că nu l-am văzut, el trebe să fi fost mai mărișor.

Reporter: Și cât timp o stat la dumneavoastră?

GHILAȘ: Puțin, puțin au stat și au șters-o. Erau foarte bogați, foarte bogați erau. Cum s-au, cum s-au... au reușit ca să plece. Dar ăștialalți, doctorul erau mai sărac era, mai... o stat mai mult.

Reporter: Mai avem câteva întrebări... spuneți-ne vă rog, în primul rând, vreau să clarific, ați spus că ați văzut oameni care au murit în lagăr, și care i-au îngropat,...

GHILAȘ: Da...

Reporter:... vrem să știm de ce au murit ei în lagăr?

GHILAS: Asta e greu ca să vă răspund eu... e greu, e foarte greu să vă răspund ca să văd cum îi împușcă e prea probabil, că poate unul o încercat să fugă ceva acolo înuntru lagărului... dar poate și pe drum și noi nu am văzut. De morți am văzut că îngropau, mulți îngropau, îngropau nu unu' doi, mulți îngropau... că mureau de foame, că de un infarct, că de spaimă, că de frică, că de boală, că de foamete, că de că l-o împușcat de, de,... io nu pot să vă spun, nu știu, so fii văzut cum o tras întrînsul și o căzut eu vă spuneam, dar nu am văzut. Am văzut că îngropau oamenii că mulți o îngropat, cât o stat ei aicea mulți oameni morți o fost și pe urmă îi dezgropau, câți o dezgropat, că i-o dezgropat pe toți...

Reporter: Dar când i-o dezgropat?

GHILAS: Când au venit înapoi ei, când de cum au venit ei, când s-au întors evreii de-acuma liberi, la noi când rușii o venit cine o venit, apăi de-acum când o venit rușii...

Reporter: Atunci chiar imediat când o venit rușii?

GHILAS: Când o venit rușii apăi, o perioadă oarecare... și o început evreii să îi dezgroape și să îi mute la cimitir... este un cimitir anume...

Reporter: Evreii, care evrei anume?

GHILAS: Poate, ei... vedeți că evreii sunt foarte organizați înțelegeți și prea probabil că ori c-aceia care o stat în lagăr și o știut că el o rămas în lagăr când el s-o salvat și o venit înapoi și o organizat înmormântarea... dar înmormântarea o fost organizată...

Reporter: Și dumneavoastră ați văzut cum pe dânșii îi dezgropau?

GHILAS: Îi scoteau, îi scoteau aveau mașini, aveau oameni tocmiți îi scoteau și îi mutau, îi mutau la cimitir.

Reporter: Și nu știți multe cadavre au fost dezgropate atunci?

GHILAS: Eu, eu nu... de ce... asta e părerea mea dar eu nu cred ca evreii să lase nedezgropați morții. Eu nu cred. După cum știu eu cum îs ei evreii, cum se ajută ei unii pe alții la noi era unul... știu că ei nu taie găinile, nu taie și este unul Hăham care taie... apăi până și la Hăham cela i-o găsit femeie și l-o însurat... înțelegeți dumneavoastră?! Oamenii bogați au grijă de cei săraci, au grijă, trăiesc... comunitatea lor e destul de puternică, nu vreau să îi compar, de exemplu la noi comunitatea țigănească e foarte puternică, încearcă să atingi un țigan în piață că de unde răsar ca din pământ că imediat te înconjoară și îți cer socoteală. Înțelegeți? Apăi la evrei, sunt oameni culți, oameni care țin foarte mult unul la altul, nu-l lasă la nevoie, iată la noi aicea este o fetiță, o femeie, peste un drum. Ea e evreică din Bielorusia, dar el e moldovean de-aicea. S-au căsătorit. Altă femeie tot rusoaică, dincolo a trăit cu un evreu, iar ăla a murit și ea, primește gazetă din Israel și una și alta. Primesc cărbuni, primesc lemne, primesc ajutor. Este o comunitate care le

ajută lor la toți care iaca sunt acuma evreii care sunt, apăi din Israel lor le vine ajutor. Ajutor pe diferite, pentru de foc, în general ca să nu fie ruți de țară, și ziare primesc și așa mai departe. Ceea ce la alte naționalități nu prea se observă. Dacă, dar atâta la dânșii, eu vă fac o paralelă, că imposibil eu nu cred, să fii lăsat ei vreun mort acolo cineva să își facă casă. Așa ceva e imposibil! Pur și simplu nu știu cum să vă spun, sau... o legătură, la noi era o profesoara de matematică, una Cucer Ana Filipova, tot era căsătorită cu un evreu, și-acuma ea are legătură cu Israelul, cu aceia unii trimit, alții se duc, alții vin... au mare tare legătură.

Reporter: Voiam să vă mai întreb o întrebare... voiam să vă întreb, dacă ați observat, dacă ați fost martoră la o careva propagandă anti-semită înainte de război sau chiar la începutul războiului?

GHILAȘ: No, nu... numai acuma văd la televizor, la ruși cum trag în rabin, cum trag în sinagogă și la judecată că el iese...

Reporter: Dar atunci... înainte de război sau la începutul războiului?

GHILAȘ: La începutul războiului niminea nu... doamne, eu vă spun că trăiam cu evreii foarte bine, dacă noi am mers la ceia... că putea să ne împuște și noi i-am ajutat.

Reporter: Dar autoritățile care o venit nu încercau să facă propagandă anti-semită?

GHILAȘ: Ei nu, n-am... pur și simplu întrebau *nu ați văzut unul care*, dar care, cine mai spunea? Nu spunea niminea! Niminea nu trăda! Dar ceva împotriva evreilor nu! Nici astăzi poftim, luați Moldova toată, niminea nu... doamne ferește! Iaca trăiesc evreii din câți uitați-vă! Acuma știți că în Israel merge războiul, mergea... s-a întrerupt... păi uitați-vă a venit un evreu, ei vin mulți tare cumpără apartamente în Chișinău. A cumpărat în Chișinău și o venit în sat și o cumpărat casă, o lăsat gazdă în casă, casă bună, *Mata zice trăiește frumos dar eu zice, eu vina aice și eu îmi fac prăvălie aicea!* Înțelegeți dumneavoastră?!

Reporter: Mulțumim mult!